

УДК 378.1:37.02

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-3-37>

Наталія ХАНИКІНА,

orcid.org/0000-0002-5920-9779

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії освітології

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *khanukina.nataliya@gmail.com*

Лариса ОЛЕКСІЄНКО,

orcid.org/0000-0002-3509-388X

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи та мовної підготовки

Кременчуцького інституту

Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля»

(Кременчук, Полтавська область, Україна) *oleksienko@mail.ru*

Світлана ЄРМАКОВА,

orcid.org/0000-0001-9524-518X

доктор педагогічних наук,

професор кафедри філософії, політології, психології та права

Одеської державної академії будівництва та архітектури

(Одеса, Україна) *ermakova.s2011@yandex.ua*

ДИДАКТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

У роботі здійснено аналітичний огляд дидактичних концепцій, теорій і парадигм у загальній і професійній дидактиці. Проведене дослідження дало змогу зробити такі висновки: соціокультурне середовище установи вищої професійної освіти має великий виховний потенціал, реалізація якого дасть змогу досягати мети всіх учасників; нові соціокультурні реалії та переваги студентів свідчать про екзистенційний вибір сучасних освічених молодих людей, проте наскільки вони ними усвідомлюються, варто ще з'ясувати. Зазначено, що вони представляють цінність в освітньому середовищі вищого навчального закладу, а також є важливими для формування нових соціокультурних цінностей і загальнокультурних компетенцій. У статті відзначено, що у студентоцентричній концепції головну роль відводять діяльності того, хто навчається. Процес навчання будується з урахуванням інтересів, потреб і здібностей учнів/студентів. Ставиться завдання розвинути їхні здібності, різноманітні вміння і навички в «школі праці і життя». У сучасній дидактичній концепції значущою стає спільна діяльність студентів і викладача. Проблемне, розвиваюче, диференційоване і програмоване навчання, педагогічні технології, педагогіка співробітництва, гуманістична і когнітивна психологія є її напрямками. Відзначено, що мета навчання у сучасних концепціях передбачає формування знань, розвиток умінь і компетенцій, задоволення освітніх та духовних потреб студентів. Викладач керує пізнавальною діяльністю студентів, стимулюючи їх активність, самостійну роботу і творчий пошук. Проведене дослідження дало змогу отримати значний і вагомий матеріал, що доповнює наші уявлення про стан і перспективи розвитку процесу професійного виховання у ЗВО, і зробити такі висновки: соціокультурне середовище установи вищої професійної освіти має великий виховний потенціал, реалізація якого дасть змогу досягати мети всіх учасників; нові соціокультурні реалії та переваги студентів свідчать про екзистенційний вибір сучасних освічених молодих людей, проте наскільки вони ними усвідомлюються, варто ще з'ясувати.

Ключові слова: дидактика вищої школи, соціокультурний аспект, компетентнісний підхід, дидактичний формалізм.

Natalia KHANYKINA,

orcid.org/0000-0002-5920-9779

Candidate of Philological Sciences,

Senior Researcher at the Research Laboratory of Education

Borys Grinchenko Kyiv University

(Kyiv, Ukraine) *khanukina.nataliya@gmail.com*

Larysa OLEKSIENKO,

orcid.org/0000-0002-3509-388X

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Social Work and Language Training

Kremenchuk Institute

of Higher Educational Establishment "Alfred Nobel University"

(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) oleksienko@mail.ru

Svitlana YERMAKOVA,

orcid.org/0000-0001-9524-518X

Doctor of Pedagogical Sciences,

Professor at the Department of Philosophy, Political Science, Psychology and Law

Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture

(Odesa, Ukraine) ermakova.s2011@yandex.ua

DIDACTIC CONCEPTS OF HIGHER EDUCATION: SOCIO-CULTURAL ASPECT

The analytical review of didactic concepts, theories and paradigms in general and professional didactics is carried out in the work. The study allowed to draw the following conclusions: the socio-cultural environment of the institution of higher professional education has great educational potential, the implementation of which will achieve the goals of all participants; new socio-cultural realities and preferences of students testify to the existential choice of modern educated young people, but to what extent they are aware of them remains to be seen. It is noted that they represent a value in the educational environment of higher education, and are also important for the formation of new socio-cultural values and general cultural competencies. The article notes that in the student-centered concept the main role is given to the activities of the learner. The learning process is built taking into account the interests, needs and abilities of students. The task is to develop their abilities, various skills and abilities in the "school of work and life". In the modern didactic concept the joint activity of students and the teacher becomes significant. Problem-based, developmental, differentiated and programmed learning, pedagogical technologies, pedagogy of cooperation, humanistic and cognitive psychology are its directions. It is noted that the purpose of learning in modern concepts involves the formation of knowledge, development of skills and competencies, meeting the educational and spiritual needs of students. The teacher manages the cognitive activity of students, stimulating their activity, independent work and creative search. The study allowed to obtain significant material that complements our understanding of the state and prospects of the process of vocational education in ZVO and draw the following conclusions: the socio-cultural environment of higher vocational education has great educational potential, the implementation of which will achieve the goals of all participants; new socio-cultural realities and preferences of students testify to the existential choice of modern educated young people, but to what extent they are aware of them remains to be seen.

Key words: *higher school didactics, sociocultural aspect, competence approach, didactic formalism.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в основі дидактичної концепції вищої освіти, або теорії, закладено розуміння сутності процесу навчання. Процес навчання у вищій школі базується на дидактичних концепціях, які називаються дидактичними системами і становлять сукупність компонентів єдиної структури, яка є необхідною для досягнення певних цілей навчання. Наявність соціокультурної компетенції як сукупності знань дуже важлива, а сама проблема її формування ще розробляється у сучасній дидактиці. Проблема формування соціокультурної компетенції через інтеграцію навчальної діяльності у вищій школі практично не розроблена.

Аналіз досліджень. Залежно від того, як розуміється процес навчання, у загальній педагогіці вищої школи виділяють такі групи концепцій: традиційну, студентоцентричну і сучасну. У тради-

ційній дидактичній концепції вищої школи домінуючу роль відводять діяльності викладача. Процес навчання складається з пояснення викладача, яке веде до освоєння і застосування знань студентами. Ця концепція навчання була піддана критиці за те, що передавала знання у готовому вигляді і не сприяла розвитку активності і творчості студентів, придушувала їхню самостійність.

У студентоцентричній концепції головну роль відводять діяльності того, хто навчається. Процес навчання будується з урахуванням інтересів, потреб і здібностей учнів/студентів. Ставиться завдання розвинути їхні здібності, різноманітні вміння і навички в «школі праці і життя».

У сучасній дидактичній концепції значущою стає спільна діяльність студентів і викладача. Проблемне, розвиваюче, диференційоване і програмоване навчання, педагогічні технології, педагогіка співробітництва, гуманістична і когнітивна

психологія є її напрямками. Мета навчання у сучасних концепціях передбачає формування знань, розвиток умінь і компетенцій, задоволення освітніх та духовних потреб студентів. Викладач керує пізнавальною діяльністю студентів, стимулюючи їх активність, самостійну роботу і творчий пошук (Андреев, 2013: 39).

Дидактична теорія вищої освіти – це система наукових знань про процеси та явища навчання, представлених у формі дидактичних ідей, закономірностей, принципів і понять. Серед сучасних теорій дидактики вищої освіти автори відзначають такі: біхевіористська; гуманістична; експерименталізм; консервативна теорія; постмодерністська критика освітніх теорій (Андреев, 2013: 22).

У концепції дидактичного енциклопедизму мета навчання полягає у передачі великого обсягу знань і досвіду діяльності, але для його освоєння необхідні інтенсивні методи і велика самостійна робота тих, хто навчається. У концепції дидактичного формалізму (А.А. Немейер, Е. Шмідт та ін.) навчання розглядається як розвиток здібностей та інтелекту засобами математики і мов, але без використання інших дисциплін (Возняк, 1999: 16).

У концепції дидактичного прагматизму (Г.М. Кершенштейнер, Дж. Дьюї) той, хто навчається, повинен освоїти види діяльності сучасної цивілізації. Але, надаючи свободу у виборі навчальних дисциплін, порушується взаємозв'язок теорії і практики, пізнання й діяльності для гармонійного розвитку людини (Возняк, 1999: 27).

У концепції функціонального матеріалізму побудова навчальних дисциплін заснована на провідних ідеях, що мають світоглядне значення, на зв'язку пізнання з діяльністю. Але під час проєктування змісту навчання не обмежуються тільки основними ідеями (Дружилов, 2001: 62).

У парадигмальній концепції зміст навчання подається фокусно, з акцентом на типових фактах і подіях. Але при цьому порушуються принципи історизму, систематичності і послідовності навчання, що є неприйнятним для дисциплін із лінійною структурою (Дружилов, 2001: 67).

У кібернетичній концепції програмоване і комп'ютеризоване навчання розглядається як процес управління, передачі та обробки інформації, але при цьому недооцінюються психологічні та особистісні особливості студентів.

Дидактичні концепції доповнюються дидактичними теоріями. За асоціативною теорією навчання пов'язане з чуттєвим пізнанням; основний метод – вправа, проте не забезпечується самостійний пошук нових знань і формування творчої діяльності.

У теорії поетапного формування розумових дій і понять встановлюється можливість управління процесом навчання, якщо студенти та викладач проходять взаємозалежні етапи екстеріоризації-інтеріоризації дій (Гусинский, 2004: 45).

В управлінській моделі навчання здійснюється на основі співвіднесення стратегічних, тактичних, оперативних цілей і завдань. Виділяються етапи організації навчання як процесу управління: формування цілей і змісту – прогноз – прийняття рішень – організація виконання – координація і комунікація – контроль та оцінка результатів – корекція.

Таким чином, сутністю сучасної дидактичної концепції вищої освіти є педагогічне управління у поєднанні з ініціативою і самостійністю студентів, акцент робиться на активних формах навчання. Сучасна дидактична концепція вищої школи є гуманістичною і визначає основною метою освіти реалізацію і самореалізацію особистісного потенціалу людини, а навчання – як розвиваючий і виховний процес. Систему освіти у світі часто називають «підтримуючим навчанням», яке призначене переважно для вирішення повсякденних проблем у житті і діяльності людини. Інша тенденція пов'язана з «інноваційним навчанням», яке передбачає безперервний розвиток особистості на основі освіти і самоосвіти для використання прогнозування і проєктування у професійній діяльності та в житті (Вербицкий, 2010: 32).

Аналітичний огляд доцільно доповнити сучасними дидактичними концепціями і теоріями у професійній дидактиці:

- багаторівнева неперервна професійна освіта;
- інтегративно-модульне навчання;
- проблемно-розвиваюче навчання;
- інформатизація та комп'ютеризація;
- технологізація освіти;
- педагогічна діяльність, у якій відображено поліфункціональний підхід;
- контекстне (знаково-контекстне) навчання (Гончаренко, 2008: 614).

Концепції і теорії доповнюють одна одну різними технологіями навчання, що вказує на їх взаємозв'язок та інтеграцію. Дидактичні концепції та теорії навчання реалізуються у практиці підготовки і підвищення кваліфікації працівників.

Мета статті – аналіз дидактичних концепцій вищої освіти, а саме їх соціокультурний аспект.

Виклад основного матеріалу. Оптимізація розвитку освіти в ХХІ ст. пов'язана з переходом від людини, яка виробляє і споживає інформацію, до людини, яка розуміє та креативно мислить.

У зв'язку із цим стає очевидною необхідність реалізації нових ідей, зміна цілей і соціокультурних цінностей освіти не тільки у ЗВО, а й після закінчення вишу, яка здійснюється в організаціях у процесі підвищення кваліфікації та перепідготовки до кінця службової кар'єри працівника (Дружилов, 2001: 33).

Еволюція соціологічних культурних концепцій, понятійного апарату, методів навчання студентів пройшла складний і суперечливий шлях пошуку та осмислення. Для вирішення завдань конструювання стратегії формування нової концепції дидактики вищої освіти нами була розроблена її соціокультурна концептуальна модель, яка інтегрує в єдине ціле всі види навчання і підготовки (університет, самовдосконалення кваліфікації керівника до кінця службової кар'єри) на основі структури ідеальних універсальних індикаторів по всій стратегії навчання (Васянович, 2007: 45).

Дослідницький пошук, пов'язаний із визначенням змісту основоположних моментів оцінки і навчання у вищій школі, проводиться з позицій сучасного рівня знань соціології культури, культурного менеджменту, кадрового менеджменту, соціології освіти на основі методологічних принципів:

- інтегрального;
- ідеального;
- інноваційного;
- рольового.

У зв'язку із цим необхідно уточнити і переосмислити деякі поняття апарату культури менеджменту вищої школи, що належать до ключової категорії «навчання студента», ідеалів процесу навчання, стратегічних цілей, завдань, методів навчання відповідно до соціокультурної концептуальної моделі дослідження феномену репрезентативної організаційної культури у вищій школі.

Реалізація цілей професійного виховання здійснюється у соціально-культурному середовищі ЗВО, створення якого є вимогою державних стандартів вищої професійної освіти третього покоління. Актуальність проблеми моделювання необхідного соціокультурного середовища визначається тим, що соціокультурне середовище, на думку деяких учених, є найбільш значущою серед локальних освітніх середовищ:

- навчального;
- культурно-ціннісного;
- гуманітарного;
- дослідницького;
- інформаційного;
- віртуального;

- спортивного;
- трудового.

Соціокультурне середовище відображає реальні зв'язки суб'єктів освітнього процесу із соціокультурним оточенням і має набір полів та відповідних сфер життєдіяльності.

Зупинимось докладніше на деяких підходах, спрямованих на координацію сучасних освітніх і виховних можливостей у вирішенні завдання формування соціокультурного середовища закладу вищої освіти.

Одним із таких підходів є розроблення модуля «виховання» в рамках основної освітньої програми. Так, можна виділити модуль «Виховний процес» у структурі підготовки фахівця у системі ЗВО забезпечення якості та управління якістю освіти. Представимо основні компоненти модуля «виховання»:

- мета;
- зміст виховання;
- методи виховання;
- форми виховання;
- соціальні ключові компетенції;
- засоби оцінки вихованості;
- програма самовиховання.

До особливостей моделювання відносимо такі положення:

1. Процес виховання у ЗВО є продовженням виховання і навчання у попередній період.

2. Вихованням повинен бути пронизаний увесь процес підготовки фахівця у закладі вищої освіти, як у навчальний, так і у позанавчальний час.

3. Форми та методи виховання відрізняються від форм навчання.

4. Методи оцінки вихованості складніші, ніж оцінка знань.

5. Процес виховання не закінчується після закінчення ЗВО.

6. Реалізація програми виховання і самовиховання складніша на відміну від програми навчання.

Здійснення процесу професійного виховання передбачається за допомогою освоєння змісту дисциплін, спецкурсів, курсів за вибором або змісту мікромодулів, спрямованих на формування компетенцій громадянськості, спілкування, збереження здоров'я, соціальної взаємодії та інформаційно-технологічної.

Дискусійним, на нашу думку, є положення про те, що зазначений модуль може бути рекомендований для самостійного вивчення студентами у закладах вищої освіти. Наш підхід до формування соціокультурного середовища закладу вищої

освіти полягає у тому, що основними аспектами соціокультурного (виховного) середовища, можуть виступати:

- змістовний, що показує модернізацію змісту виховання на основі інтегрального підходу;
- діяльнісний, який передбачає модифікацію способів організації життєдіяльності;
- технологічний, який передбачає взаємозв'язок усіх компонентів через комплексне використання засобів навчання та виховання;
- взаємодія студентів з освітнім простором.

Таким чином, сучасний студент повинен:

- знати суть дидактичних моделей навчання, засоби оптимальної організації учбової діяльності, нові технології навчання, системи форм організації навчання;
- уміти аналізувати та моделювати дидактичну взаємодію на суб'єкт-суб'єктній основі; проєктувати та реалізовувати на практиці освітньо-технологічне середовище у закладі вищої освіти;
- бути здатним організувати навчальний процес у ЗВО на засадах інноваційних підходів, адаптувати новітні технології до умов конкретного освітнього середовища.

Висновки. Аналітичний огляд дидактичних концепцій, теорій і парадигм у загальній і професійній педагогіці, у практиці підготовки фахівців у закладах вищої освіти є теоретичною базою для подальшого психолого-педагогічного проєктування сучасних моделей безперервного професійного розвитку (Возняк, 1999: 96).

Проведене нами дослідження дало змогу отримати значний матеріал, що доповнює наші уяв-

лення про стан і перспективи розвитку процесу професійного виховання у ЗВО, і зробити такі висновки: соціокультурне середовище установи вищої професійної освіти має великий виховний потенціал, реалізація якого дасть змогу досягати мети всіх учасників; нові соціокультурні реалії та переваги студентів свідчать про екзистенційний вибір сучасних освічених молодих людей, проте наскільки вони ними усвідомлюються, варто ще з'ясувати. Однак, поза всяким сумнівом, вони представляють цінність в освітньому середовищі закладу вищої освіти; для формування нових соціокультурних цінностей і загальнокультурних компетенцій соціокультурне середовище закладу вищої освіти має давати можливості отримання знань і способів діяльності, мати систему моральних ціннісних орієнтирів і сприяти активній соціальній діяльності студентів; під час проєктування процесу професійного виховання необхідно приділити особливу увагу визначенню стратегічного напрямку розвитку (цілі, завдання, діяльність, очікувані результати); розвиток процесу професійного виховання неможливий без визначення його місця у загальній системі процесів закладу вищої освіти, рівнів організації, змісту управління; результативності та ефективності процесу професійного виховання майбутніх фахівців сприятиме широке використання інноваційних технологій навчання і виховання, адекватних діяльнісному і компетентнісному змісту освіти; характеристика й оцінка процесу професійного виховання у закладі вищої освіти повинна даватися з погляду сучасних відносин усіх його учасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Педагогика высшей школы. *Инновационно-прогностический курс* : учебное пособие. Казань : Центр инновационных технологий, 2013. 500 с.
2. Васянович Г. П., Онищенко В. Д. Ноология особистості : навчальний посібник. Львів : Сполом, 2007. 217 с.
3. Васянович Г., Онищенко В. Професійні якості майбутнього фахівця: науково-методологічні критерії визначення і класифікації. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 3. С. 9–33.
4. Вербицкий А. А. Контекстно-компетентностный подход к модернизации образования. *Высшее образование в России*. 2010. № 5. С. 32–37.
5. Возняк В. Гуманізація та гуманітаризація освіти: філософська інтерпретація. *Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти*. Львів : Світ, 1999. С. 96–105.
6. Гончаренко С. У. Освіта. *Енциклопедія освіти* / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 614–616.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
8. Гусинский Э. Н., Турчанинов Ю. И. Современные образовательные теории : учебно-методическое пособие. Москва : Университетская книга, 2004. 256 с.
9. Дружилов С. А. Психология профессионализма. Инженерно-психологический подход. Харьков : Гуманитарный центр, 2011. 296 с.

REFERENCES

1. Andreev V. I. Pedagogika vysshej shkoly. *Innovacionno-prognosticheskij kurs* [Higher education pedagogy. Innovative predictive course]. Kazan': Center for Innovative Technologies, 2013. 500 p. [in Russian].
2. Vasianovych H. P., Onyshchenko V. D. Noolohiia osobystosti [Noology of specialness]. Lviv : Spolom, 2007. 217 p. [in Ukrainian].

3. Vasianovych H., Onyshchenko V. Profesiini yakosti maibutnoho fakhivtsia: naukovo-metodolohichni kryterii vyznachennia i klasyfikatsii [Professional qualities of the future specialist: scientific and methodological criteria for definition and classification]. Pedagogy and psychology of vocational education. 2013. Nr 3. pp. 9-33 [in Ukrainian].
4. Verbickij A. A. Kontekstno-kompetentnostnyj podhod k modernizacii obrazovaniia [Context-competence approach to modernization of education]. Higher education in Russia. 2010. Nr 5. pp. 32-37 [in Russian].
5. Vozniak V. Humanizatsiia ta humanitaryzatsiia osvity: filofska interpretatsiia [Humanization and humanization of education: philosophical interpretation]. Dialogue of Cultures: Ukraine in a Global Context. Philosophy of education. Lviv: Svit, 1999. pp. 96-105 [in Ukrainian].
6. Honcharenko S. U. Osvita. Entsyklopediia osvity [Education. Encyclopedia of Education. K.: Jurinkom Inter, 2008. pp. 614-616 [in Ukrainian].
7. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. K.: Lybid, 1997. 376 p. [in Ukrainian].
8. Gusinskij Je. N., Turchaninov Ju. I. Sovremennye obrazovatel'nye teorii [Modern educational theories]. M.: University book, 2004. 256 p. [in Russian].
9. Druzhilov S. A. Psihologija professionalizma. Inzhenerno-psihologicheskij podhod [Psychology of professionalism. Engineering and psychological approach]. Kh.: "Humanitarian Center", 2011. 296 p. [in Russian].